

Moğol İstilasına Dinî Muhalefet: İlhanlıların Anadolu'daki Dinî Siyasetleri

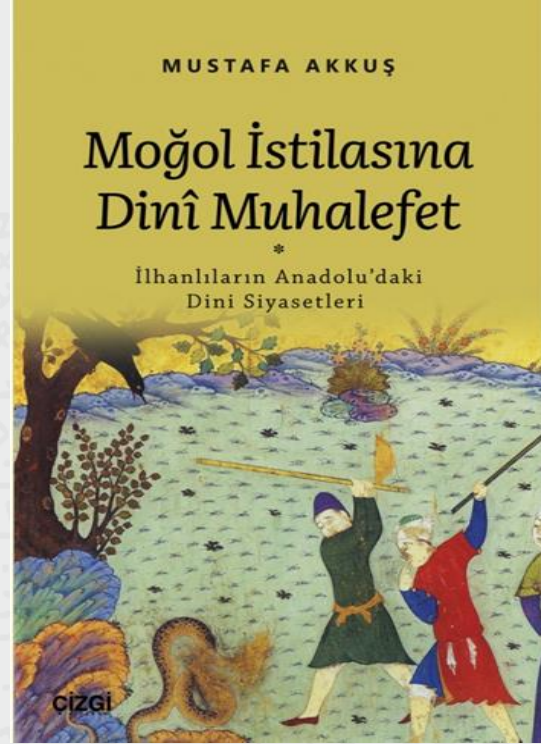
Religious Opposition to the Mongol Invasion: Religious Politics of the Ilkhanids in Anatolia

Akkuş, Mustafa (2022). *Moğol İstilasına Dinî Muhalefet: İlhanlıların Anadolu'daki Dinî Siyasetleri*. Konya: Çizgi Kitapevi ISBN: 9786051967042, 1. Baskı, 320 s.

*Mehmet DERİ**

XIII. yüzyıl, Anadolu Türk tarihi ve kültürü yönüyle çağının en parlak, en zengin yüzyıldır. Anadolu'nun dinî ve tasavvufî açıdan en renkli ve en derinlikli dönemi olarak zikredebileceğimiz bu yüzyıl, adeta mutasavvıfların çekim merkezi olmuş, birçok meşrepten Sünnî veya Heterodoks şeyh ve dervişler bu toprakları mesken edinmiştir. Bu asrın başlarında Moğol istilasının yaşanması İslam dünyasında büyük bir nüfus hareketliliğine yol açmış, bu dönemde Anadolu, dünya üzerindeki en emniyetli, huzurlu ve müreffeh topraklar olması sebebiyle başta istiladan kaçanlar olmak üzere göçerler için en cazip ülke konumunda olmuştur. Ayrıca Selçuklu sultanlarının âlim ve mutasavvıflara karşı hürmet, tâzim ve iltifatları zamanla bölgedeki kültürel seviyeyi daha da yükselterek Anadolu'da ilmî ve entelektüel bir zemin meydana getirmiştir.

Moğol istilası gerek Dünya Tarihi bakımından gerekse İslam dünyası üzerinde siyasî, askerî ve dinî bakımından büyük sonuçlar doğuran bir harekettir. Moğol istilası sadece Anadolu Tarihi değil, dünya ve medeniyet tarihi açısından da Orta Çağ'ın en önemli olaylarından biridir.

* Editör, Rağbet Yayınları, mehmet.deri@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2287-9330 İstanbul / TÜRKİYE

Başvuru/Submitted: 11/04/2023

Kabul/Accepted: 14/08/2023

Moğol istilasının başlaması ve Moğolların Anadolu kapılarına dayanmalarından yaklaşık 20 yıl sonra Anadolu topraklarına taarruzları başlamış, Anadolu'nun içinde bulunduğu durumdan da istifade ederek kısa bir sürede birkaç Anadolu şehrini yağmalayıp toplulukları korku altına almışlardır. Selçuklu iktidarının ve yöneticilerinin başarısızlıkları sebebiyle, Anadolu'ya Moğol istilasından kaçarak akın eden askerî güç ve beyin göçü iyi değerlendirilememiş, yaklaşık bir asır devam edecek olan yıkım başlamıştır.

Moğollar, istila ettikleri Türkiye Selçuklu topraklarını her alanda sömürmüşler, halka büyük bir inkıraz yaşatmışlardır. Moğollarının bu yıkımından dinî kurumlar da zarar görmüş, istilalarına muhalif olan tüm zümrelere karşı büyük bir yıkım hareketine girişmişlerdir. Bu yıkımda Moğollara karşı duran bazı zümreler, mutasavvıfların da yönlendirmeleriyle Anadolu'nun tamamına Moğol zulmünün yayılmasına engel olmaya çalışmışlardır. Özellikle Türkmen zümreler ve başlarındaki beylerin mücadelelerini teşkilatlandırmada, bu ulema ve mutasavvıfların gayretleri oldukça önemlidir.

İncelediğimiz eser; giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Girişte (s.15-46); araştırmada kullanılan akademik kaynaklar, Moğolların tarih sahnesine çıkışları ve Anadolu'yu istilaları hakkındaki bilgilere değinilmiştir.

Birinci Bölümde (s. 47-84); "*İstila Dönemi Anadolu'daki Moğol Dinî Siyaseti*" başlığı ile Moğolların Anadolu'da istila dönemindeki dinî siyasetleri konusu ele alınmaktadır. Bölümde öncelikli olarak istila öncesi Anadolu'nun genel siyasî durumuna değinilerek, akabinde istila sırasındaki siyasî vaziyet ortaya konulmuştur. Anadolu'nun istilasından İlhanlı Devleti'nin kuruluşuna kadarki zamanla tesmiye edilen istila döneminde istilanın yanında ve karşısında olanlar ile işgale tavır almayan grupların ve Anadolu'daki Hıristiyan unsurların Moğol dinî siyasetindeki konumları ve faaliyetleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci Bölümde (s. 85-182); "*Moğol Tahakkümüne Dinî Muhalefet*" başlığı altında Anadolu'daki dinî zümreler hakkında genel bir değerlendirmeye istila ve İlhanlı hâkimiyeti döneminde Moğol tahakkümüne dinî muhalefet konusuna değinilmiştir. Moğollara muhalif olan sosyal, dinî ve tasavvufî zümrelerin -ki bu zümreler, Ahîler, Ekberîler, Kübrevîler, Bektaşîler ve Evhadîler'dir- tutumları ayrı ayrı izah edilmiştir. Anadolu'daki dinî zümrelere karşı Moğolların uyguladıkları dinî siyaset açıklanarak bunun Anadolu'nun dinî demografisi üzerinde etkileri ve Anadolu Tarihi açısından sonuçları üzerinde durulmuştur. Bu zümreler; tasavvufî ve sosyo-dinî guruplar halinde ele alınarak, bu zümrelerin Moğol karşıtlığının dinî, siyasî, sosyal ve iktisadî sebepleri üzerinde durulmuş, İlhanlıların bunlarla olan münasebetlerine değinilmiştir. Ayrıca bu guruplara mensup mutasavvıfların istilacı Moğollara bakışı ve onlara karşı geliştirdikleri mücadele şekilleri ve tutumları tek tek incelenmiştir.

Üçüncü Bölümde (s. 183-272) "*Moğol Taraftarı Dinî Guruplar*" başlığını taşımakta olup Moğol yanlısı dinî zümreler -bu zümreler Kalenderî zümreler (Cavlakî, Haydarî, Rufaî)- ile muhalif olmayan yani işgale seyirci kalıp tepki göstermeyen dinî zümrelerin -ki bunlar Mevlevîlerdir- tutumları ayrı ayrı izah edilmiştir. Heterodoks tasavvufî zümrelerin İlhanlı dinî siyasetindeki rolleri, Moğolların uyguladıkları dinî siyasetin

Anadolu'nun siyasî ve dinî tarihine etkisi üzerinde durulmuştur. Bu zümrelerin İlhanlılar ile olan münasebetlerine, Moğolların Anadolu'daki Hıristiyan unsurlarla ilişkilerine, onların İlhanlı siyasetindeki konumları izah edilerek, Nasturi ve Ortodoks grupların tutumları gözden geçirilmiştir. Ayrıca Moğol tahakkümüne muhalefet etmeyerek işgalin Anadolu'da yayılmasına dolaylı destek sağlayan Mevlevilerin, bu süreci nasıl yöneterek meşreplerini yayma konusunda sağladıkları menfaatler ve istilayı fırsata çevirme çabaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sonuç (s. 273-278) kısmında ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılarak çalışmaya son verilmiştir.

Netice itibariyle söylemek gerekirse “*Moğol İstilasına Dinî Muhalefet: İlhanlıların Anadolu'daki Dinî Siyasetleri*” başlıklı bu çalışma; zengin bir akademik literatür kullanılarak hazırlanmış olması, alanında bir ilk olması, konuların bütüncül ve sistematik bir şekilde ele alınması, yazarının konuya olan hakimiyeti ve özgün değerlendirmeleri, kendi alanında daha sonra yapılacak akademik araştırmalar için ciddi bir literatür katkısı sunması nedeniyle konuya ilgi duyan akademisyenler, araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı özelliği taşımaktadır.